

**Marek Antoni Nowicki, Irena
Rzeplińska**

**Ochrona praw cudzoziemców w
orzecznictwie organów Europejskiej
Konwencji Praw Człowieka**

Palestra 42/9-10(489-490), 99-119

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Antoni Nowicki
Irena Rzeplińska

Ochrona praw cudzoziemców w orzecznictwie organów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Gwarantowane prawa i ich ograniczenia

Europejska Konwencja Praw Człowieka (zwana dalej „Konwencją”) gwarantuje prawa i wolności zapisane w rozdziale I każdej osobie, niezależnie czy jest obywatelem państwa-strony, cudzoziemcem czy apatrydą (art. 1)¹. Konwencja ma wyraźnie „antropocentryczny charakter” – cecha ta charakteryzuje traktaty Rady Europy: ich centrum stanowi człowiek i jego wielorakie potrze-

by – w różnym wieku i w różnych sytuacjach².

Użycie sformułowania „każdej osobie” oznacza, czy raczej wyraża, uniwersalną naturę praw człowieka: ochronę nie tylko obywateli państwa-strony, ale cudzoziemców, bezpaństwowców, osób pozbawionych prawnego statusu, dzieci, itd.³.

Państwa-strony Konwencji mają obowiązek zagwarantowania wymienionych w niej praw i wolności – bez dyskryminacji z takich powodów jak płeć, rasa,

kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn (art. 14 Konwencji).

Wyjątki od zasady równego korzystania przez wszystkich, w tym cudzoziemców, z praw i wolności określonych w rozdziale I Konwencji, zostały wyrażone wymienione⁴.

Do wszystkich odnosi się art. 15, z którego wynika, że w przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu, państwa-strony mogą podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań wynikających z Konwencji jednak tylko w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji.

Na podstawie tego przepisu nie można uchylić zobowiązań wynikających z: art. 2 chroniącego prawo do życia, za wyjątkiem przypadków śmierci bądź będących wynikiem zgodnych z prawem działań wojennych, art. 3 zakazującego tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karaniami, art. 4 ust. 1 zakazującego trzymania w niewoli lub poddaństwie, art. 7 zakazującego retroaktywnego działania prawa karnego.

W wypadku państw, które przystąpiły do Protokołu nr 7 wchodzi również w grę zasada *ne bis in idem*.

Wymienione prawa określane są mianem „praw absolutnych” Konwencji.

Uchylenie się od ich zagwarantowania nie jest dopuszczalne pod żadnym pozorem. W takim samym stopniu przysługują wszystkim: obywatelom państw-stron Konwencji i cudzoziemcom⁵.

Na zasadzie rykoszetu są chronione także prawa wymienione w Międzynarodowym

Pakcie Praw Cywilnych i Politycznych, które nie mogą być uchylone w sytuacji analogicznej do opisanej w art. 15. Chodzi o: zakaz uwięzienia za długi, korzystanie z łagodniejszego prawa karnego, prawo do uznania osobowości prawnej, wolności myśli, sumienia i wyznania. Wynika to z warunku zawartego w art. 15, iż podjęte środki nie mogą być sprzeczne z „innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego”⁶.

Również do wszystkich, a więc i cudzoziemców, odnoszą się klauzule ograniczające prawa i wolności określone w art.: 8, 9, 10 i 11 Konwencji tj.: prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, mieszkania i korespondencji, prawo do uzewnętrzniania wyznania lub przekonań, prawo do swobody wypowiedzi, prawo do swobody zgromadzania się i stowarzyszania. Ograniczenia tych praw i wolności są dopuszczalne pod warunkiem, iż są przewidziane przez prawo i mogą być uznane za konieczne w społeczeństwie demokratycznym ze względu na uprawnione cele takie, jak⁷: bezpieczeństwo państwowe, integralność terytorialna i bezpieczeństwo publiczne, dobrobyt gospodarczy kraju, ochrona porządku i zapobieganie przestępstwom, ochrona zdrowia i moralności, ochrona praw i wolności innych osób, zapobieżenie ujawnieniu informacji tajnych lub zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej (por. treść ustępów drugich wymienionych artykułów).

Postanowienia Konwencji – jeśli z natury odnoszą się głównie do cudzoziemców – nie oznaczają różnicowania obywateli i nieobywateli w zakresie korzystania z praw i wolności. Na takie rozróż-

nienie nie zezwała zasada wyrażona w art. 1⁸.

• Na podstawie art. 16 Konwencji państwa-strony mogą wprowadzać ograniczenia działalności politycznej cudzoziemców w zakresie swobody wypowiedzi (art. 10), prawa do swobodnego zgromadzania się oraz stowarzyszania (art. 11). Nie ma do nich zastosowania wynikający z art. 14 zakaz dyskryminacji.

Wyłącznie cudzoziemców dotyczy zakaz określony w art. 4 Protokołu nr 4: zbiorowe wydalenie cudzoziemców jest zabronione, niezależnie od tego, czy przebywają w danym państwie legalnie. Dopuszczalne jest wydalenie cudzoziemców, ale tylko na podstawie indywidualnych decyzji⁹.

Inne ważne prawo: do swobodnego przemieszczania się na terytorium danego państwa określone w art. 2 Protokołu nr 4 dotyczy jedynie tych, którzy przebywają legalnie¹⁰. Ograniczenie to nie obejmuje kolejnego prawa: do swobodnego opuszczenia jakiegokolwiek kraju – art. 2 ust. 2 Protokołu nr 4 Konwencji.

• W ustępach 3 i 4 art. 2 Protokołu nr 4 wymieniono ograniczenia, jakim zarówno obywatele państwa jak i cudzoziemcy, mogą podlegać w korzystaniu z wyżej wymienionych praw.

Ograniczenia nie mogą być inne, niż te, które określa ustawa i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na bezpieczeństwo państwowe i publiczne, utrzymanie porządku publicznego, zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia lub moralności, lub ochronę praw i wolności innych osób (ust. 3 art. 2 Protokołu nr 4)¹¹.

Prawo do swobodnego poruszania się i do swobodnego wyboru miejsca zamieszkania na terytorium państwa-strony

Konwencji, można poddać także innym ustawowym ograniczeniom, w określonych rejonach, jeśli są one uzasadnione interesem publicznym w społeczeństwie demokratycznym (ust. 4 art. 2 Protokołu nr 4).

Art. 18 Konwencji zabrania państwom powoływać się na dozwolone ograniczenia w celach innych niż przewidziane w Konwencji. Zakaz ten należy interpretować z uwzględnieniem faktu, iż jest integralną częścią wszystkich klauzul ograniczających zawartych w Konwencji¹².

Ochrona prawa do azylu – efekt rykoszetowy niektórych postanowień Konwencji

Konwencja nie gwarantuje prawa cudzoziemca do wpuszczenia na terytorium danego państwa i pozostania w nim. Państwa mają prawo, zgodnie z ustalonymi zasadami prawa międzynarodowego i z uwzględnieniem ich obowiązków traktatowych, kontroli wjazdu, pobytu i wydalenia cudzoziemców¹³. Nie gwarantuje bezpośrednio prawa do azylu¹⁴. Prawo do poszukiwania schronienia mają tylko osoby spełniające warunki do uzyskania statusu uchodźcy zgodnie z Konwencją dotyczącą statusu uchodźców z 1951 r.¹⁵

Komisja i Trybunał uznały jednak, że prawo do azylu wynika pośrednio z art. 3 Konwencji. Zgodnie z jego brzmieniem „nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu albo poniżającemu traktowaniu albo karaniu”. Nikogo zatem – dotyczy to właśnie cudzoziemców – nie można wydalić w ten sposób lub tam, gdzie byłby narażony na tortury, nieludzkie albo poniżające traktowanie

albo karanie. Prawo do azylu jest dobrodziejstwem – jak pisze Frederic Sudre – rykoszetu wynikającego pośrednio z Konwencji Europejskiej¹⁶. Po raz pierwszy Trybunał dopatrywał się naruszenia art. 3 Konwencji – w związku z ekstradycją – w orzeczeniu Soering przeciwko Wielkiej Brytanii. Uznał, że rzeczywiste ryzyko narażenia skarżącego na „zjawisko korytarza śmierci” w USA, dokąd miała nastąpić ekstradycja, naruszałoby jego prawo wynikające z tego artykułu¹⁷.

W sprawie Bahaddar v. Holandia Komisja nie wykluczyła problemu na tle art. 2 Konwencji, jeśli państwo świadomie naraża osobę wydalaną na poważne ryzyko bliskie pewności pozbawienia życia. Istnienie „rzeczywistego ryzyka” pozbawienia życia nie musi prowadzić do uznania wydalania za „umyślne pozbawienie życia” zakazane w art. 2, może natomiast być niehumanitarnym traktowaniem w rozumieniu art. 3¹⁸.

Jeżeli dana osoba prowadząca strajk głodowy albo w ciężkim stanie zdrowia nie może zostać przetransportowana – wydalenie, a więc fakt transportu w tych warunkach, mogąc szkodzić zdrowiu w sposób zagrażający życiu, zatem, w zależności od konkretnych okoliczności – doprowadzić do naruszenia art. 2 i 3 Konwencji.

Wydalenie osoby narażonej na karę śmierci w kraju przeznaczenia: dla państw, które przyjęły Protokół nr 6 do Konwencji – byłoby naruszeniem zakazu stosowania kary śmierci zawartego w tym Protokole. Musi jednak istnieć poważne ryzyko skazania na tę karę i jej wykonania¹⁹. Jeśli państwo nie jest stroną Protokołu nr 6, naruszenie art. 2 Konwencji nie miałoby miejsca (dopuszcza

on bowiem karę śmierci). Może jednak pojawić się kwestia dotycząca art. 3 zakazującego m.in. niehumanitarnego traktowania. Tak właśnie było we wspomnianej sprawie Soering²⁰.

Państwo wydające lub wyrażające zgodę na ekstradycję powinno rozważyć czy podjęcie tych kroków nie narazi osoby, której one dotyczą na tortury, niehumanitarne albo poniżające traktowanie, albo karanie.

Trybunał uznał, że niehumanitarne albo poniżające traktowanie, albo karanie musi osiągnąć minimalny poziom dolegliwości, aby zostać uznane za wypełniające dyspozycje art. 3 Konwencji. Ocena tego minimum jest z zasady względna, zależy od całokształtu sprawy, natury i kontekstu traktowania lub karnania, jak również sposobu wykonania, czasu trwania, rezultatów fizycznych lub psychicznych a także w pewnych sytuacjach: płci, wieku, stanu zdrowia pokrzywdzonego²¹. Rozważenie czy państwo wydające lub wydające w drodze ekstradycji naruszyło art. 3 wymaga zbadania: czy istnieją poważne podstawy do uznania, że dana osoba znajdzie się w sytuacji rzeczywistego ryzyka tortur lub niehumanitarnego, poniżającego traktowania lub karnania w państwie, do którego zostanie wysłana²². Ogólne stwierdzenie nieprzezwyciężenia praw cywilnych i politycznych nie wystarcza do przyjęcia, że wydalenie byłoby naruszeniem tego artykułu. Kwestię tę należy oceniać z uwzględnieniem okoliczności konkretnego przypadku. Istnienie tego ryzyka musi być ustalone w pierwszej kolejności na podstawie faktów, które były lub powinny być znane państwu przy wydaleniu²³.

W sprawie Chahal przeciwko Wielkiej Brytanii²⁴ władze postawiły tezę, że

wydalenie, nawet takie, które wiąże się z narażeniem na ryzyko traktowania sprzecznego z art. 3 jest dopuszczalne, jeśli wchodzi w grę względy bezpieczeństwa państwa.

Karamjit Chahal przedostał się nielegalnie do Wielkiej Brytanii w 1971 r. Trzy lata później uzyskał zezwolenie na pobyt na czas nieokreślony w wyniku amnestii wobec nielegalnych imigrantów. Niedługo potem przyjechała żona. Na terenie Wielkiej Brytanii urodziło się dwoje dzieci.

Od 1984 r. Chahal był ważną postacią w środowisku brytyjskich Sikhów. Wspierał ruch na rzecz niepodległości Khalistanu. Dwukrotnie był oskarżony w sprawach karnych związanych z tą działalnością. W sierpniu 1990 r. Home Secretary podjął decyzję o deportacji Chahala z Wielkiej Brytanii ze względu na bezpieczeństwo państwa oraz międzynarodową walkę z terroryzmem.

Wniosek o azyl polityczny został oddalony. W rezultacie kontroli sąd uchylił tę decyzję. Kilka miesięcy później Home Secretary wydał jednak następną decyzję o deportacji.

Trybunał stwierdził, że art. 3 zawiera jedną z najbardziej fundamentalnych wartości demokratycznego społeczeństwa. Potwierdził równocześnie, iż zdaje sobie sprawę z ogromnych trudności z jakimi borykają się państwa starając się chronić przed terrorystyczną przemocą. Nawet jednak wtedy Konwencja bezwzględnie zakazuje tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karnia i to niezależnie od zachowania osoby, o którą chodzi. W odróżnieniu od większości przepisów materialnych Konwencji i Protokołów art. 3 nie zezwala na żadne wyjątki.

W wypadku wydalenia zakaz zawarty w art. 3 jest również bezwzględny. W tych okolicznościach działalność osoby, niezależnie od tego jak bardzo jest niepożądana lub niebezpieczna, nie może być istotnym argumentem. Ochrona wynikająca z art. 3 jest więc szersza niż przewidziana w art. 32 i 33 konwencji ONZ z 1951 r. dotyczącej statusu uchodźców.

Ze względu na propozycje władz odesłania Chahala samolotem do dowolnego, wybranego przez niego miejsca w Indii, należało ocenić ryzyko w całych Indiach, nie ograniczając się do Pendżabu. Trybunał zwrócił szczególną uwagę na treść raportów Amnesty International z tego regionu dotyczących faktów pozbawienia życia przez policję z Pendżabu poza granicami tego stanu. Potwierdził je raport Departamentu Stanu USA na temat Indii. Zagrożenie dla Chahala w razie powrotu do Indii istniało również ze strony policji innych stanów niż Pendżab. Świadczy o tym m.in. raport specjalnego sprawozdawcy ONZ wskazujący na szeroko rozpowszechnioną praktykę tortur w aresztach policyjnych.

Niezależnie od wysiłków władz indyjskich, które dały Chahalowi gwarancje bezpieczeństwa, wiadomym było, że w Indiach dochodzi do poważnych naruszeń praw człowieka przez policję. Wysoka pozycja Chahala w ruchu sikhijskim zwiększała jeszcze ryzyko narażenia go na tortury.

Istniało – zdaniem Trybunału – rzeczywiste ryzyko, iż byłby on poddany w Indii traktowaniu sprzecznemu z art. 3 Konwencji. Tak więc nakaz deportacji, w razie jego wykonania spowodowałby naruszenie tego artykułu.

Ryzyko dla skarżącego w sprawie H.L.R. przeciwko Francji²⁵ pochodziło od handlarzy narkotyków. Sprawa ta jest przykładem sytuacji, w której zagrożenie nie pochodzi od władz, ale osób lub grup operujących poza strukturami państwa, które albo w ogóle nie działają, albo są zupełnie bezradne. Trybunał, podobnie jak wcześniej Komisja, stwierdził, że ze względu na absolutny charakter tego prawa nie wyklucza się możliwości stosowania art. 3 również, gdy niebezpieczeństwo pochodzi od osób lub grup, innych niż władze publiczne. Należy jednak wykazać istnienie rzeczywistego ryzyka, któremu władze nie są w stanie zapobiec.

Trybunał zwrócił uwagę na ogólną sytuację – w której rządzi przemoc – istniejącą w Kolumbii. Uznał jednak, że sama ta okoliczność nie wskazuje na naruszenie art. 3 w razie deportacji. Dokumenty pochodzące z różnych źródeł przedstawione na poparcie tezy skarżącego mówią dużo o atmosferze panującej w tym kraju, nie zawierają jednak wskazówek dotyczących sytuacji, w jakiej znalazłby się H.L.R. Chociaż handlarze narkotyków mszczą się czasami na informatorach, nie ma dowodów wskazujących, iż ryzyko dla H.L.R. było rzeczywiste. Z niczego nie wynika również, iż jego sytuacja w Kolumbii byłaby znacznie gorsza od wielu innych wydalonych obywateli tego kraju. Trybunał uwzględnił trudności władz kolumbijskich w zwalczaniu przemocy, stwierdził jednak, że skarżący nie wykazał, iż nie były one zdolne zapewnić właściwej ochrony. W tej sytuacji Trybunał uznał, iż w razie wykonania decyzji o deportacji nie doszłoby do naruszenia art. 3 Konwencji.

W sprawie Ahmed przeciwko Austrii, władze zarządziły deportację skarżącego do Somalii. Otrzymał w Austrii w 1992 r. status uchodźcy, zgodnie z Konwencją dotyczącą uchodźców z 1951 r. i Protokołem dotyczącym uchodźców z 1967 r. W 1993 r. został skazany w Austrii za usiłowanie rozboju. W następstwie tego uchylono decyzję o nadaniu mu statusu uchodźcy i orzeczono wydalenie. W skardze do Strasburga Ahmed twierdził, że w razie deportacji, będzie poddany w Somalii traktowaniu zakazanemu w art. 3 Konwencji. Trybunał stwierdził, że wydalenie skarżącego rzeczywiście byłoby naruszeniem art. 3 trwającym przez okres utrzymywania się poważnego ryzyka tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania. Somalia, w czasie wydawania przez Trybunał orzeczenia, była krajem ogarniętym wojną domową, toczącą się pomiędzy klanami, pozbawionym władzy publicznej zdolnej udzielić mieszkańcom, w tym również skarżącemu, odpowiedniej ochrony²⁶.

Może pojawić się problem na tle art. 3, jeśli wydalenie niesie ze sobą zagrożenie dla zdrowia osoby, wobec której środek ten ma być zastosowany.

Wydalenie do kraju, w którym wcześniej osoba podlegająca wydaleniu była – jak twierdzi – źle traktowana, może powodować poważny szok psychiczny nie dający się pogodzić z art. 3²⁷. Również ze względu na stan zdrowia osoby podlegającej wydaleniu, wykonanie decyzji może powodować taki szok²⁸.

Odnosi się to również do wydalenia osoby chorej na AIDS w zaawansowanym stadium, jeśli jest to równoznaczne z zaniechaniem opieki lekarskiej.

Kwestia ta pojawiła się m.in. w sprawie D. przeciwko Wielkiej Brytanii²⁹.

Zatrzymano go przy wjeździe do tego państwa, miał przy sobie narkotyki. Został skazany na sześć lat więzienia. W zakładzie karnym ujawniono, iż jest chory na AIDS. Władze wydały decyzję o wydaleniu go na wyspę St. Kitts na Karaibach, której był mieszkańcem. Nie ma tam żadnej możliwości specyficznej terapii lekarskiej niezbędnej chorym na AIDS. D. byłby bezdomny. Lekarze stwierdzili, iż przewidywany okres życia wynosi 6 miesięcy. Pojawiły się pytania, czy perspektywa pozostania bez opieki lekarskiej, środków do życia i dachu nad głową rodzi problem na tle art. 3, a realizacja kontroli imigracyjnej może uzasadniać przerwanie leczenia?

Trybunał uznał, że wydalenie cudzoziemca – kuriera narkotyków, jest uzasadnione odpowiedzią państwa na walkę z handlem narkotykami. Należało jednak zachować szacunek dla absolutnej natury zakazu płynącego z art. 3 Konwencji. D. był, w momencie składania skargi do Komisji, pod stałą opieką medyczną, wchodził w ostatnie stadium choroby AIDS. Wydalanie go przyspieszyłoby śmierć. Byłoby przejawem nieludzkiego traktowania – nastąpiłoby do państwa, w którym byłby pozbawiony odpowiedniego leczenia, wsparcia rodziny. Z tych względów orzekł, że wydalenie wnioskodawcy stanowiłoby naruszenie art. 3 Konwencji³⁰.

Przedstawiciel prawny dwóch dziewczynek w wieku 13 i 10 lat zarzucił, iż deportowanie ich z Francji na Ukrainę wraz z ojcem, któremu wydano decyzję o wydaleniu stanowiłoby nieludzkie lub poniżające traktowanie sprzeczne z art. 3 Konwencji, ze względu na domniemanie, iż zmuszano by je do prostytucji. Komisja odmówiła dopuszczenia skargi

uznając ją za oczywiście bezpodstawną. Z ustaleń nie wynika, aby istniało rzeczywiste ryzyko takiego traktowania. Władze francuskie nawiązały kontakt z odpowiednimi organami administracji ukraińskiej informując ich o sytuacji. Zwróciły się o podjęcie w razie potrzeby dodatkowych czynności wyjaśniających. Strona ukraińska zobowiązała się zaopiekować dziewczynkami po powrocie do Kijowa³¹.

W pewnych okolicznościach ponowne wydalenie cudzoziemca bez dokumentu tożsamości i podróży, którego kraj pochodzenia nie jest znany albo odmowa ponownego wjazdu na swoje terytorium mogą być równoznaczne z naruszeniem art. 3, jako nieludzkie lub poniżające traktowanie. Taka sytuacja może mieć miejsce w przypadkach tzw. serii wielokrotnych wydań z jednego kraju do drugiego bez zbadania w jakimkolwiek z nich wniosku o azyl³² (*refugees in orbit*).

Zakaz ekstradycji do państwa odmawiającego rzetelnego procesu sądowego

Orzecznictwo organów Konwencji nie wyklucza, że ekstradycja może być w wyjątkowych przypadkach sprzeczna z art. 6 Konwencji. W sprawie Soering³³ Trybunał stwierdził, iż wyjątkowo możliwe są sytuacje, w których osoba wydawana w drodze ekstradycji narażona jest na ryzyko jaskrawej odmowy rzetelnego procesu sądowego w państwie, któremu ma być wydana.

W sprawie Drozd i Janousek przeciwko Francji³⁴, związanej ze współpracą Francji i Andory przez przetrzymywanie skazanych przez sądy w Andorze we

francuskich więzieniach, Trybunał w następujący sposób odpowiedział na pytanie o zakres obowiązku władz francuskich sprawdzenia, czy postępowanie prowadzące do wyroku skazującego spełniało wymogi art. 6 Konwencji: Francja nie miała takiego obowiązku. Państwa-strony są jednak zobowiązane do odmowy współpracy, jeśli okaże się, że wyrok skazujący zapadł w wyniku jaskrawej odmowy wymiaru sprawiedliwości.

Nie ma logicznych racji nie pozwalających rozciągnąć tego sposobu rozumowania również na sytuacje związane z naruszeniem art. 5 (prawo do poszanowania wolności osobistej).

Art. 5 stosowany do osób wydalanych lub wydawanych w drodze ekstradycji

Jeżeli wobec określonej osoby został wydany nakaz wydalenia organa Konwencji nie oceniają jego zgodności z prawem, ograniczają się do ustalenia, czy aresztowanie zastosowano zgodnie z prawem w celu jego wykonania³⁵. Musi toczyć się postępowanie w sprawie deportacji i istnieć odpowiednio bliski związek między tym postępowaniem a przetrzymywaniem w areszcie³⁶. Wystarczy sam zamiar wydalenia, już wtedy bowiem, w rozumieniu tego przepisu, toczy się postępowanie w sprawie wydalenia³⁷.

Postępowanie w sprawie ekstradycji lub wydalenia musi toczyć się z właściwą starannością i odpowiednio szybko, jeśli przedłuża się bez usprawiedliwienia, przestaje być uprawnione. Organa Konwencji oceniają czy nie było przewlekłe³⁸. Od momentu, kiedy okaże się, że nie można, z jakichś powodów, wy-

konać decyzji o wydaleniu, nie można już uważać, iż pozbawienie wolności stosuje się w związku z wydaleniem³⁹.

Na podstawie art. 5 ust. 1 lit. f może być ono uzasadnione nawet przed złożeniem formalnego wniosku o ekstradycję, pod warunkiem podjęcia czynności przygotowawczych w tym celu⁴⁰. Pozbawienie wolności mieści się w granicach art. 5 ust. 1 lit. f nawet jeśli do wydalenia lub ekstradycji w rzeczywistości nie doszło⁴¹.

Ważny dla wszystkich cudzoziemców pozbawionych wolności w związku z wydaleniem lub ekstradycją jest art. 5 ust. 4 Konwencji, który przewiduje prawo odwołania się do sądu w celu skontrolowania legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia. Jeżeli jest ono niezgodne z prawem, sąd ma obowiązek rozstrzygnąć o tym bezzwłocznie⁴².

Cudzoziemcowi odwołującemu się od decyzji o pozbawieniu wolności należy zapewnić wszystkie gwarancje proceduralne wymagane na podstawie art. 5 ust. 4 Konwencji. Postępowanie sądowe na podstawie tego przepisu nie musi zawierać wszystkich gwarancji prawa do rzetelnego procesu sądowego przewidzianych w art. 6 Konwencji. Niemniej jednak, warunkiem minimum jest zapewnienie odwołującemu się dostępu do sądu i możliwości bycia wysłuchanym osobiście, lub, w razie potrzeby, przez pełnomocnika⁴³.

Konieczność zapewnienia cudzoziemcowi rzeczywistego a nie tylko formalnego udziału w postępowaniu nakazuje poinformowanie go w zrozumiałym dla niego języku o przysługujących mu prawach i podjętych decyzjach⁴⁴. Cudzoziemcowi należy również zapewnić mo-

zliwość korzystania z pomocy prawnej, w tym, jeżeli okoliczności tego wymagają – bezpłatnej⁴⁵.

W żadnej ze spraw, które toczyły się przed organami Konwencji art. 6 nie został jeszcze wprost zastosowany jako podstawa naruszenia. Zdarzyło się to jednak przed sądami krajowymi. Na początku lat osiemdziesiątych Sri Lanka wystąpiła z wnioskiem o ekstradycję swego obywatela, Tamila Dharmarajeha, wyjaśniając, iż jest poszukiwany w związku ze sprawą o napad rabunkowy oraz w celu wykonania wyroku skazującego go na śmierć za morderstwo. Szwajcaria powiadomiła władze tego kraju, że ekstradycja nie może wchodzić w grę w wypadku kary śmierci. W tej sytuacji prezydent Sri Lanki zamienił ją na dożywotnie pozbawienie wolności. Trybunał Federalny Szwajcarii wyraził zgodę na wydanie, ale pod pewnymi warunkami; jednym z nich było to, że państwo wnioskujące o ekstradycję zapewni tej osobie prawa zagwarantowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, zwłaszcza w art. 6 i 7. Szwajcaria zastrzegła sobie prawo kontroli w tym zakresie. Władze Sri Lanki zgodziły się spełnić większość warunków. Szwajcarzy uznali to jednak za niewystarczające i nie wydali Tamila⁴⁶.

Środki tymczasowe stosowane przez Europejską Komisję Praw Człowieka

W związku z zarzutami naruszenia Konwencji w przypadku wydalenia lub ekstradycji szczególnego znaczenia nabierają środki tymczasowe (*interim measures*) stosowane na podstawie art. 36 Regulaminu Europejskiej Komisji Praw

Człowieka, który ma następujące brzmienie: „Komisja, a w okresie między sesjami jej przewodniczący, może zalecić stronom podjęcie środków tymczasowych, których zastosowanie wydaje się pożądane ze względu na interes stron lub właściwy przebieg postępowania przed Komisją”.

Skargi kierowane do Strasburga nie mają skutku zawieszającego. Komisja nie ma możliwości zakazać państwu wprowadzenia w życie decyzji będącej przedmiotem skargi, może jednak zwrócić się do władz z zaleceniem wstrzymania się z tym do czasu rozpatrzenia skargi. Praktyka tego rodzaju rozwinęła się na potrzeby spraw dotyczących wydalenia lub ekstradycji, łączącego się z ryzykiem traktowania sprzecznego z art. 3 Konwencji.

W sprawie Cruz Varas i inni przeciwko Szwecji władze podjęły decyzję o wydaleniu całej rodziny Chilijczyków z zakazem powrotu uznając, iż nie spełniają kryteriów uchodźcy w rozumieniu konwencji z 1951 r. Hector Cruz Varas został wydalony następnego dnia po wystąpieniu ze skargą do Europejskiej Komisji Praw Człowieka, która bezzwłocznie zwróciła się do władz szwedzkich o wstrzymanie się z tym. Komisja uznała w tej sytuacji, iż „decyzja w sprawie o deportowaniu, nie zważając na wystąpienie na podstawie art. 36 Regulaminu, miała negatywny wpływ na możliwość właściwego rozpatrzenia sprawy i spowodowała, iż prawo do skargi stało się w tym przypadku nieskuteczne. Takie działanie było w opinii Komisji sprzeczne z duchem Konwencji i naruszało prawo do skargi, zagwarantowane w art. 25 ust. 1”. Trybunał orzekł jednak, że „przy braku w samej Konwencji prze-

pisu dotyczącego środków tymczasowych, zalecenia Komisji na podstawie art. 36 Regulaminu nie można traktować jako źródła nowego obowiązku Układającej się Strony (...). Byłoby naruszeniem litery art. 25, gdyby ze słów «zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób w skutecznym wykonywaniu tego prawa» można było wnioskować o istnieniu obowiązku podporządkowania się zaleceniu Komisji na podstawie art. 36 Regulaminu”. Uprawnienia do zarządzania środkami tymczasowymi nie można wywieść ani z art. 25 ust. 1 Konwencji, ani z innych źródeł, takich jak dotychczasowa praktyka, które podporządkowały się zaleceniom na podstawie art. 36 Regulaminu, lub ogólne zasady prawa międzynarodowego. Trybunał dodał jednak, że jeśli państwo nie stosuje się do zalecenia Komisji „każde stwierdzone przez organa Konwencji naruszenie art. 3 będzie musiało być uznane za jeszcze poważniejsze, właśnie z powodu odmowy podporządkowania się temu zaleceniu”. Nie można było więc uznać, że z powodu wydalenia mimo odmiennego wniosku Komisji pogwałcono art. 25 ust. 1 Konwencji.

Warto przytoczyć opinie sędziów, którzy znaleźli się w mniejszości, popierających stanowisko Komisji:

„Ochrona na podstawie Konwencji byłaby pozbawiona znaczenia, gdyby państwa miały prawo do ekstradycji lub wydalenia osoby bez możliwości wcześniejszego zbadania – możliwie dokładnie i szybko – skutków takiej decyzji. Trybunał wielokrotnie podkreślał, że «przedmiot i cele Konwencji jako instrumentu ochrony praw człowieka wymagają interpretacji i stosowania zapewniających gwarancje praktyczne i skute-

czne». Ta fundamentalna zasada musi być brana pod uwagę przy rozpatrywaniu proceduralnych gwarancji zawartych w Konwencji”.

W wyżej wymienionym orzeczeniu Trybunał udzielił ważnych i nadal obowiązujących wskazówek dotyczących roli i zakresu środków na podstawie art. 36 Regulaminu Komisji. Zalecenie takie powinno mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy wykonanie decyzji doprowadzi – jak się wydaje – do wyrządzenia szkody nie do naprawienia. Może do tego dojść w sytuacji, gdy wydalenie lub ekstradycja są nieuniknione, a skarżący twierdzi, że w kraju docelowym będzie traktowany w sposób sprzeczny z art. 2 lub 3 Konwencji. Zwykle art. 36 powinien być stosowany wyłącznie do zarzutów tego rodzaju. Musi oprócz tego istnieć pewien stopień prawdopodobieństwa, że dana osoba będzie poddana traktowaniu sprzecznemu z tymi przepisami. Należy więc przedstawić Komisji dowody wskazujące na istnienie takiego ryzyka.

Praktyka Komisji jest raczej restrykcyjna. Właśnie ten fakt jest jednym z głównych argumentów powodujących, iż państwa podporządkowują się zaleceniom Komisji. Są bowiem przekonane, że jeśli Komisja zdecydowała się na ten krok, problem musi być wystarczająco poważny. W latach 1987–1996 złożono łącznie 1017 wniosków, 221 z nich załatwiono pozytywnie (ok. 19 %). Najczęściej dotyczyły one Francji, Szwecji, Holandii, Wielkiej Brytanii.

W bardzo nielicznych przypadkach państwa decydowały się na zignorowanie zalecenia Komisji. Sprawa *Urrutikoetxea* przeciwko Francji⁴⁷ dotyczy ekstradycji byłego przywódcy ETA z Francji do Hiszpanii, skazanego w listopadzie 1990

r. na 10 lat więzienia za usiłowanie zabójstwa i działanie w związku przestępczym. Wniosek Hiszpanii o ekstradycję spotkał się z odmową Izby Oskarżeń ze względu na to, że dotyczył tych samych czynów, za które skazano go we Francji. Od kwietnia 1996 r. prowadził strajk głodowy. W dniu 22 kwietnia przewodniczący Europejskiej Komisji Praw Człowieka zastosował art. 36 Regulaminu komunikując skargę rządowi francuskiemu, ze względu na ryzyko traktowania sprzecznego z art. 3 i 8 Konwencji. Mimo wystąpienia przewodniczącego Komisji 4 maja 1996 r. Urrutikoetxea został wydany. Charakterystyczne jednak, że nie w ręce Guardia Civil, tylko policji, co wskazuje, że władze francuskie wyciągnęły pewne wnioski z wystąpienia. Francja starała się w ten sposób wyrzucić presję na Hiszpanów, aby nie poddały aresztowanego torturom lub innemu nie-ludzkiemu traktowaniu.

Wydanie w tej sprawie zalecenia przez Komisję miało charakter zupełnie wyjątkowy. Z reguły nie stosuje się go przy ekstradycji osób pozbawionych wolności lub wydaleniu do państw będących stronami Konwencji.

Są takie sprawy, w których państwa samodzielnie, bez zalecenia Komisji, dają gwarancję, że nie dokonają deportacji do czasu rozpatrzenia sprawy i wydania decyzji.

Przy okazji prac nad reformą systemu kontroli, których rezultatem jest Protokół nr 11 wprowadzający w życie nowy jednolity Europejski Trybunał Praw Człowieka, dyskutowano nad włączeniem do Konwencji instrumentu zawartego dzisiaj wyłącznie w regulaminie Komisji. Miałby wtedy moc obowiązującą państwa-strony. Nie doszło jednak do

tego. Tylko niektóre państwa wypowiedziały się za takim rozwiązaniem. W postępowaniu przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, który rozpocznie działanie 1 listopada 1998 r., zasady stosowania środków tymczasowych będą więc prawdopodobnie takie same, jak dzisiaj przed Komisją.

Ingerencja w prawo do poszanowania życia prywatnego lub rodzinnego na skutek wydalenia

Wydalenie cudzoziemca z terytorium państwa, w którym żyją członkowie jego rodziny może prowadzić do naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego lub rodzinnego w rozumieniu art. 8 Konwencji.

Ingerencja w życie prywatne może objąć np. więzi między osobą podlegającą deportacji lub jej małżonkiem i społecznością, w której żyje, jeśli ze względu na okoliczności więzi te mogą być nieodwracalnie przerwane⁴⁸. Może to wyjątkowo być związane również ze sprawami zawodowymi, jeśli nie ma możliwości kontynuowania pracy w określonym zawodzie poza krajem dotychczasowego pobytu⁴⁹.

Sprawy, które znalazły się na wokandy organów w Strasburgu dotyczą jednak w ogromnej większości problemów związanych z ochroną życia rodzinnego.

Nasri – skarżący w sprawie przeciwko Francji – jest głuchoniemy. Przyjechał z rodzicami i rodzeństwem do Francji jako dziecko i od tego czasu nigdy nie był w Algierii. Nie zna języka arabskiego. Był wielokrotnie karany we Francji za drobne przestępstwa i jedno poważne – gwałt. Skazanie za to przestępstwo było powodem decyzji o deportacji do Algierii.

Trybunał zwrócił uwagę, iż ze względu na swoje kalectwo Nasri nie mógł być oddzielony od rodziny, zapewniającej mu niezbędne minimum równowagi psychicznej i społecznej. Członkowie rodziny byli już w większości obywatelami francuskimi, nie mającymi bliższych związków z Algierią. Te szczególne okoliczności doprowadziły Trybunał do wniosku, iż decyzja o deportacji w przypadku jej wykonania nie byłaby proporcjonalna do uprawnionego celu, któremu miałyby służyć. Stanowiłaby pogwałcenie prawa do poszanowania życia rodzinnego⁵⁰.

Odpowiedź na pytanie, czy wydalenie członka rodziny jest niezgodne z wymaganiami art. 8 zależy od wielu czynników: stopnia w jakim życie rodzinne zostanie przerwane, przeszkód nie do przewyciężenia nie pozwalających przenieść życia rodzinnego do kraju pochodzenia jednego z małżonków, czynników wynikających z kontroli imigracyjnej (np. naruszenia prawa imigracyjnego), względów porządku publicznego (np. poważnych lub powtarzających się przestępstw), przemawiających za wydaleniem⁵¹. Szczególnie istotne znaczenie ma natura popełnionych przestępstw oraz surowość orzeczonych kar⁵².

Marokańczyk Moustaqum przyjechał do Belgii jako małe dziecko i mieszkał tam z rodziną przez ponad dwadzieścia lat. Bardzo słabo znał język arabski, młodsze rodzeństwo urodziło się w Belgii. Był skazany wielokrotnie za przestępstwa mniejszej wagi. Trybunał uznał, że wydalenie go do Maroka byłoby naruszeniem prawa do poszanowania życia rodzinnego⁵³.

W tej i innych sprawach pojawił się problem imigrantów „drugiej generacji”, a więc takich, którzy urodzili się w pań-

twie zamierzającym ich wydalić, lub mieszkają w nim od małego dziecka⁵⁴. Doszło do poważnej różnicy zdań między sędziami Trybunału, którego większość uważa, iż „wydalenie dzieci imigrantów, które przez prawie całe życie mieszkały w kraju osiedlenia, może w indywidualnych przypadkach prowadzić do pogwałcenia prawa do życia rodzinnego. Mniejszość protestowała twierdząc, iż taki sposób podejścia prowadzi do sytuacji, w której nie można byłoby w ogóle deportować imigrantów drugiej generacji”⁵⁵.

Trybunał potwierdził ten pogląd w orzeczeniu w sprawie Beldjoudi przeciwko Francji. Francuski członek Komisji i francuski sędzia Trybunału protestowali przeciwko sytuacji, w której poszukiwanie równowagi między różnymi interesami, wchodzącymi w grę w tych sprawach, oznacza wyłącznie badanie indywidualnych i subiektywnych okoliczności życia imigranta drugiej generacji⁵⁶. Sędzia Martens poszedł, w swoim zdaniu odrębnym, jeszcze dalej niż większość Trybunału twierdząc, że „zintegrowani cudzoziemcy nie powinni być narażeni na wydalenie w większym stopniu niż obywatele, jeśli wyjątki od tej zasady mogłyby być usprawiedliwione, to tylko w nadzwyczajnych okolicznościach”⁵⁷. Zwrócił uwagę, że „wydalenie, szczególnie do kraju, w którym panują wyraźnie odmienne warunki życia od istniejących w kraju osiedlenia, a ludność i kultura jest dla osoby deportowanej zupełnie obca, wiąże się z ryzykiem życia w całkowitej społecznej izolacji. Oznacza to ingerencję w prawo do poszanowania życia prywatnego”⁵⁸. Przy okazji sprawy Lamguindaz członek Komisji H.G. Schermers poszedł w swoim

rozumowaniu nawet dalej niż sędzia Martens i stwierdził, iż wydalenie jest w takich okolicznościach znacznie cięższą karą niż więzienie. W związku z tym cudzoziemcy są karani znacznie surowiej niż obywatele. Prowadzi to do naruszenia art. 14 (zakaz dyskryminacji) w połączeniu z art. 8⁵⁹. Stanowisko Trybunału wobec tego problemu jest niekonsekwentne, ze względu na brak wystarczająco jasnych kryteriów oceny.

Pojawia się również kwestia sposobu podejścia do wydalenia osób, których małoletnie dzieci posiadają obywatelstwo państwa wydalającego.

Poza szczególnymi okolicznościami, deportacja rodzica, oznaczająca konieczność wyjazdu dzieci, które uzyskały prawo pozostania w kraju, którego władze wydały decyzję o wydaleniu, nie stanowi sama w sobie problemu na tle Konwencji⁶⁰.

Sorabjee i Jaramillo, dzieci posiadające obywatelstwo brytyjskie, zmuszone były do wyjazdu z tego kraju⁶¹ ze względu na to, że postanowiono wydalić ich matki. Twierdziły, iż było to nieuzasadnione. Komisja podjęła decyzję o odrzuceniu skarg powołując się na ustalone orzecznictwo, z którego wynika, że tego rodzaju wydalenia – dokonywane w realizacji kontroli imigracyjnej – nie są zamachem na prawo do poszanowania życia rodzinnego, jeśli nie ma realnych przeszkód, aby cała rodzina zamieszkała razem w innym kraju, z uwzględnieniem zwłaszcza wieku dzieci oraz ich możliwości adaptacyjnych⁶².

Osobny problem stanowi łączenie rodzin. Trybunał zajął się nim m.in. w sprawie Abdulaziz, Cabales, Balkandali przeciwko Wlk. Brytanii. Potwierdził, że prawo cudzoziemca do wjazdu lub pozostania na terytorium jakiegos

kraju nie jest wprawdzie zagwarantowane w Konwencji, lecz kontrolę imigracyjną należy sprawować zgodnie z płynącymi z niej zobowiązaniami. Zakaz wstępu na terytorium państwa osoby mającej tam rodzinę, może rodzić kwestie związane z art. 8 Konwencji⁶³.

Rząd Wielkiej Brytanii odmówił prawa wjazdu mężom trzech cudzożemek, mających prawo stałego pobytu w tym kraju. Trybunał stwierdził, że przepisy krajowe wprowadziły różnicowanie ze względu na płeć pomiędzy imigrantami osiedlonymi na Wyspach Brytyjskich: różnie traktowani byli mężowie i żony osiedlonych imigrantów – z preferencją dla żon, a ograniczeniem dla mężów. Skarżące padły ofiarą dyskryminacji z uwagi na płeć – stanowiło to pogwałcenie art. 14 w powiązaniu z art. 8 Konwencji. Trybunał nie dopatrył się samodzielnego pogwałcenia tego przepisu. Podkreślił, że w art. 14 chodzi o unikanie dyskryminacji w korzystaniu z praw zagwarantowanych w Konwencji. Pojęcie dyskryminacji w rozumieniu art. 14 obejmuje zasadniczo sytuacje, gdzie dana osoba spotyka się, bez uzasadnionych powodów z traktowaniem mniej korzystnym niż inni⁶⁴. W dwóch innych orzeczeniach: Gul przeciwko Szwajcarii⁶⁵ i Ahmut przeciwko Holandii⁶⁶ chodziło o zezwolenie na wjazd i zamieszkanie z rodzicami dzieci przebywających za granicą – w kraju pochodzenia.

Riza Gul mieszkał w Turcji z żoną i dwoma synami. W 1983 r. przyjechał do Szwajcarii i poprosił o azyl. Syn Ersin miał wtedy trzy miesiące. Cztery lata później dołączyła do niego żona chora na epilepsję. W 1989 r. on, ona i córka otrzymali zezwolenie na pobyt w Szwajcarii ze względów humanitar-

nych. Gul złożył następnie wniosek o umożliwienie dwom synom, ciągle pozostającym w Turcji, dołączenie do rodziny. Władze odmówiły twierdząc, iż Gul ma za małe mieszkanie i nie posiada wystarczających środków na utrzymanie całej rodziny.

Trybunał podkreślił, że sprawa dotyczy nie tylko życia rodzinnego, ale również problemu imigracji. Stopień w jakim państwo ma obowiązek przyjęcia na swoje terytorium krewnych osiadłych imigrantów różni się w zależności od okoliczności, w jakich znajdują się poszczególne osoby oraz od interesu ogólnego.

W części odnoszącej się do imigracji nie można uznać, iż z art. 8 wynika ogólny obowiązek państwa poszanowania wyboru przez małżeństwo kraju, w którym chciałoby mieszkać oraz obowiązek wyrażenia zgody na połączenie rodziny na jego terytorium. Zakres obowiązków państwa uzależniony jest od faktów związanych z konkretną sprawą.

Należało więc ustalić w jakim stopniu przeniesienie się syna do Szwajcarii byłoby jedynym sposobem, w jaki rodzina Gul mogła prowadzić życie rodzinne razem z synem.

Ze względu na wszystkie okoliczności wchodzące w grę i zdając sobie sprawę, że sytuacja rodziny Gul była trudna, z czysto ludzkiego punktu widzenia Trybunał uznał, iż Szwajcaria nie zaniedbała wypełnienia obowiązków wynikających z art. 8 ust. 1.

Przetrzymywanie azylantów w strefie tranzytowej lotniska

Konwencja w art. 5 ust. 1 pkt f zezwala na pozbawienie wolności cudzoziemców, jeżeli jest to zgodne z prawem

i zastosowane w celu zapobieżenia nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa, bądź w toku postępowania o wydalenie lub ekstradycję.

Przy okazji rozpatrywania spraw na tym tle pojawiła się kwestia, czy przetrzymywanie cudzoziemców w strefie międzynarodowej lotniska w oczekiwaniu na decyzję w sprawie azylu jest pozbawieniem wolności, a więc muszą być do nich stosowane gwarancje wynikające z art. 5 Konwencji?

Trybunał zajął się tą kwestią w sprawie rodzeństwa Amuur przeciwko Francji⁶⁷. Stwierdził, że sytuacja taka łączy się z ograniczeniem wolności, nie porównywalnym jednak z sytuacją aresztowanych cudzoziemców oczekujących na deportację. Umieszczenie w areszcie, z zastrzeżeniem odpowiednich gwarancji, jest dopuszczalne wyłącznie dla zapobieżenia nielegalnej imigracji. Państwa muszą przestrzegać przy tym zobowiązań międzynarodowych. Uzasadniona troska państw mających obowiązek radzenia sobie z coraz częstszymi próbami obchodzenia restrykcji imigracyjnych nie oznacza pozbawienia ochrony osób zwracających się o azyl.

Nie można nadmiernie przedłużać okresu przetrzymywania w strefie międzynarodowej lotniska, ze względu na ryzyko przekształcenia ograniczenia wolności w jej pozbawienie. Trybunał zwrócił uwagę, że nie chodzi o sprawców przestępstw, ale cudzoziemców, którzy ratując życie uciekli ze swoich krajów.

Decyzja w sprawie należy do policji lub organów administracji, przedłużenie okresu przetrzymywania wymaga jednak bezzwłocznej kontroli sądów, będących tradycyjnie strażnikami wolności osobis-

tych. Środek ten nie może pozbawić osoby występującej o azyl prawa do skutecznego dostępu do procedury w sprawie przyznania statusu uchodźcy.

Władze francuskie i Komisja, uznając, iż nie doszło do pozbawienia wolności podkreśliły możliwość wyjazdu skarżących w każdej chwili np. do Syrii, gdzie mieli gwarancje bezpieczeństwa udzielone przez władze tego kraju rządowi francuskiemu.

Możliwość osób starających się o azyl opuszczenia swobodnie kraju, w którym poszukują schronienia, nie może wykluczać uznania sytuacji w jakiej się znaleźli, za ograniczenie lub nawet pozbawienie wolności. Prawo do opuszczenia kraju, łącznie ze swoim własnym, zagwarantowane w Protokole nr 4 do Konwencji, staje się teoretyczne, jeśli żaden inny kraj nie oferuje ochrony porównywalnej z ochroną poszukiwaną w kraju starania się o azyl.

Przetrzymanywanie skarżących zostało uznane za równoznaczne w praktyce z pozbawieniem wolności. Art. 5 ust. 1 miał więc zastosowanie⁶⁸ i doszło do jego naruszenia.

Gwarancje proceduralne

Proceduralne gwarancje chroniące cudzoziemca przed wydaleniem, zostały zawarte zwłaszcza w Protokole nr 7. Cudzoziemiec legalnie przebywający na terytorium jakiegokolwiek państwa nie może być zeń wydalony, chyba, że w wyniku decyzji podjętej zgodnie z prawem i powinien mieć możliwość: przedstawienia racji przeciwko wydaleniu, rozpatrzenia jego sprawy oraz bycia reprezentowanym dla tych celów przed właściwym organem albo osobą lub oso-

bami wyznaczonymi przez ten organ (art. 1 Protokołu nr 7). Wyjątkowo gwarancje te mogą ulec ograniczeniu czy nawet zniesieniu, jeśli jest to konieczne z uwagi na porządek publiczny lub uzasadnione względami bezpieczeństwa państwowego.

Termin „legalnie przebywający” (ang. lawfully resident, fr. résidant régulière-ment) należy interpretować z powołaniem się głównie na zgodność pobytu z prawem. Tak więc np. cudzoziemiec, którego wiza lub zezwolenie na pobyt utraciły ważność nie może, przynajmniej w zwykłych okolicznościach, być uważany za „legalnie przebywającego” w danym kraju⁶⁹.

Chociaż przepis ten daje cudzoziemcowi możliwość przedstawienia władzom argumentów przeciw wydaleniu, gwarancje uczciwej procedury są jednak bardzo ograniczone.

Nie obejmuje on osób zatrzymanych przy wjeździe przez władze imigracyjne, będących tylko przejazdem, przebywających czasowo bez zamiaru zamieszkania lub oczekujących na decyzję dotyczącą zezwolenia na pobyt stały⁷⁰.

Cudzoziemcy mogą korzystać także z innych, ważnych gwarancji proceduralnych zawartych w Konwencji o charakterze ogólnym.

W odróżnieniu od art. 6 potwierdzającego prawo do rzetelnego procesu sądowego, który nie ma zastosowania do spraw dotyczących wniosków o azyl, jak również do postępowania w sprawie ekstradycji lub wydalenia – nie wchodzi bowiem w takich wypadkach w grę prawa i obowiązki cywilne lub oskarżenie w sprawie karnej – wchodzi w grę art. 13, gwarantujący każdemu, czyje prawa i wolności zostały naruszone, prawo do

skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego.

Trybunał wypracował kilka ogólnych zasad dotyczących stosowania tego artykułu. W orzeczeniu Leander przeciwko Szwecji⁷¹ można znaleźć ich podsumowanie:

a) jeśli osoba w sposób dający się uzasadnić domaga się uznania za ofiarę naruszenia Konwencji, powinna mieć do dyspozycji środek odwoławczy przed organami w kraju umożliwiającymi rozstrzygnięcie roszczenia i w razie potrzeby naprawienie szkody;

b) organa, o których mowa w art. 13 nie muszą mieć koniecznie charakteru sądowego, jeśli jednak nie mają go, uprawnienia i gwarancje są ważne z punktu widzenia oceny, czy środek jest rzeczywiście skuteczny. Należy zapewnić niezależną i bezstronną kontrolę podjętych decyzji;

c) pojedynczy środek odwoławczy może nie spełniać całkowicie wymagań art. 13 Konwencji, zespół środków może być jednak wystarczający;

d) art. 13, ani Konwencja jako całość, nie wskazuje państwom w jaki sposób mają zagwarantować w prawie wewnętrznym skuteczne wprowadzenie w życie postanowień Konwencji⁷²;

e) stosowanie art. 13 w konkretnej sprawie jest uzależnione od sposobu w jaki państwa postanowiły wypełnić zobowiązania wynikające z art. 1 Konwencji.

Nie można interpretować tego przepisu w sposób, z którego wynikałoby, iż wymagany jest środek odwoławczy w prawie krajowym w związku z jakimkolwiek domniemanym zarzutem na podstawie Konwencji, niezależnie od stopnia jego merytorycznego uzasadnie-

nia. Zarzut musi nadawać się do uzasadnienia w rozumieniu Konwencji. Środek, o którym mowa w art. 13 jest skuteczny jeśli pozwala na zawieszenie wykonania decyzji, przynajmniej w pierwszej fazie postępowania.

Wnioski

Ochrona praw cudzoziemców w orzecznictwie organów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, w sensie materialnym, dotyczy przede wszystkim dwóch sytuacji: naruszenia praw i wolności zagwarantowanych w Konwencji, w decyzjach państwa odmawiających wjazdu oraz decyzjach dotyczących wydalenia bądź ekstradycji. Prawa i wolności, na których naruszenie powoływano się w skargach do organów Konwencji, to wynikająca z art. 3 wolność od tortur, niehumanicznego albo poniżającego traktowania, albo karania – mająca absolutny charakter oraz drugie – prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (zapisane w art. 8). Konflikt z tymi właśnie prawami, jak pokazuje orzecznictwo, stanowi podstawę skarg cudzoziemców „dotkniętych” decyzjami o wydaleniu lub odmawiającymi wjazdu. Jednocześnie Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreśla w swoich orzeczeniach, że prawem państwa jest decydowanie o wpuszczeniu i wydaleniu cudzoziemca do i ze swego terytorium – decyzje te nie mogą jednak stać w sprzeczności z zobowiązaniem państw-stron Konwencji do jej stosowania.

Konwencja nie gwarantuje bezpośrednio prawa do azylu – wynika ono pośrednio z art. 3 Konwencji. Nie można nikogo wydalic w sposób, w okoliczno-

ciach lub do takiego miejsca, gdzie byłby narażony na traktowanie określone i zakazane bezwzględnie w art. 3 Konwencji. Orzecznictwo Trybunału statuuje, że państwo, podejmując decyzje o wydaleniu lub wyrażając zgodę na ekstradycję winno rozważyć czy nie zachodzi w danym wypadku niebezpieczeństwo narażenia osoby (poddanej wydaleniu lub ekstradycji) na tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie.

Orzeczenia organu Konwencji w odniesieniu do cudzoziemców w znaczącej części dotyczyły naruszeń prawa do poszanowania życia rodzinnego w związku czy na skutek decyzji o wydaleniu.

Zarysowały się tutaj następujące problemy:

- proporcjonalności decyzji o wydaleniu do uprawnionego celu, któremu miałyby owo wydalenie służyć (por. art. 8 ust. 2 *in fine* Konwencji); kwestia ta pojawiła się między innymi w sprawach imigrantów „drugiej generacji” i pogwałcenia ich prawa do życia rodzinnego na skutek decyzji o wydaleniu,

- problem dzieci, które mają obywatelstwo państwa (czy prawo pozostania w państwie), które zadecydowało o wydaleniu ich rodziców – nie stwierdzono tu naruszenia prawa do poszanowania życia rodzinnego, o ile oczywiście, dzieci mogą wyjechać razem z rodzicami,

- problem prawa imigranta do uzyskania przez członków swojej najbliższej rodziny (żona/mąż, dzieci) prawa do wjazdu i zezwolenia na pobyt w państwie, w którym imigrant zamieszkuje.

Trybunał podkreślił, że z art. 8 Konwencji nie wynika ogólny obowiązek państwa wyrażenia zgody na połączenie rodziny na jego terytorium, a jedynie

rozważenie czy jest to jedyny sposób prowadzenia życia wspólnie.

Przedmiotem ustaleń organów Konwencji jest zgodne z prawem zastosowanie pozbawienia wolności wobec cudzoziemca, objętego decyzją o wydaleniu lub orzeczeniem o ekstradycji. Jest tu kilka istotnych kwestii: po pierwsze – organy Konwencji nie badają zgodności z prawem samej decyzji o wydaleniu czy ekstradycji, organy badają, czy aresztowanie zostało zastosowane w związku z wydaleniem i czy postępowanie w sprawie (wydalenie lub ekstradycja) toczy się odpowiednio szybko – przedłużenie, bez usprawiedliwienia, nie jest uprawnione, po trzecie – organy Konwencji ustalają czy zapewnione było prawo do odwołania się do sądu od decyzji o pozbawieniu wolności w związku z wydaleniem i ekstradycją, łącznie z wiążącymi się z tym gwarancjami proceduralnymi minimum: bycie wysłuchanym osobiście lub przez pełnomocnika, poinformowanie cudzoziemca w zrozumiałym dla niego języku o przysługujących mu prawach, a także prawo do skorzystania z pomocy prawnej (również bezpłatnej).

Pozbawienie wolności cudzoziemca może nastąpić w celu zapobieżenia nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa oraz w toku postępowania o wydalenie lub ekstradycję. Do obydwu tych sytuacji ma zastosowanie art. 5 ust. 1 pkt f Konwencji. Kwestią, która pojawia się, jest przetrzymywanie cudzoziemców w strefie międzynarodowej lotniska, gdzie oczekują na decyzje w sprawie azylu (statusu uchodźcy) – czy owo przetrzymywanie jest pozbawieniem wolności, do którego mają zastosowanie gwarancje z art. 5 Konwencji? Trybunał

stwierdził, że nie można nadmiernie przedłużać okresu przetrzymywania w strefie międzynarodowej lotniska – może się ono przekształcić z ograniczenia wolności w jej pozbawienie. Przedłużenie okresu przetrzymywania wymaga bezzwłocznej kontroli sądów. Jednocześnie owo przetrzymywanie nie może pozbawić cudzoziemca prawa dostępu do procedury o przyznanie statusu uchodźcy.

Art. 6 Konwencji nie ma zastosowania do spraw związanych z wjazdem, pobytem i wydalaniem cudzoziemców, ale cudzoziemiec może korzystać, tak jak i obywatel państwa-strony Konwencji, z gwarancji określonej w art. 13 Konwencji: prawa do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego. Zasady stosowania art. 13, wypracowane w drodze orzecznictwa organów Konwencji są następujące:

- dostępność środka odwoławczego przed organami państwa, umożliwiającą rozstrzygnięcie roszczenia i naprawienie szkody,
- gwarancja niezależnej i bezstronnej kontroli podjętych decyzji.

Środek, o którym mowa w art. 13, jest skuteczny, jeżeli pozwala na zawieszenie wykonania decyzji, przynajmniej w pierwszej fazie postępowania.

Wyłącznie do cudzoziemców odnoszą się gwarancje proceduralne chroniące cudzoziemca przed wydalaniem, określone w Protokole 7 do Konwencji: podstawą wydalenia jest decyzja w sprawie podjęta zgodnie z prawem i, po drugie, cudzoziemiec winien mieć możliwość odwołania się od tej decyzji: przedstawienia racji przeciwko wydaleniu, rozpatrzenia jego sprawy oraz bycia reprezentowanym dla tych celów przed właściwym organem albo osobą lub osobami wyznaczonymi przez ten organ.

Gwarancje powyższe mają jednak swoje ograniczenia:

- objęty jest nimi cudzoziemiec „legalnie przebywający”,
- nie obejmują cudzoziemców zatrzymanych przy wjeździe przez władze imigracyjne, będących przejazdem, przebywających czasowo, oczekujących na decyzję dotyczącą zezwolenia na pobyt stały,
- ze względu na porządek publiczny lub względy bezpieczeństwa państwowego gwarancje mogą ulec ograniczeniu czy nawet zniesieniu.

Mimo ograniczonego charakteru ochrony w niektórych obszarach, Konwencja stanowi jednak najskuteczniejszy międzynarodowy instrument obrony podstawowych praw i wolności cudzoziemców.

Przypisy:

¹ *Mutatis mutandis*: orzeczenie *The Sunday Times v. Wielka Brytania* (nr 1), 26 kwietnia 1979, A.30.

² R. Szafarz: *Kultura prawna prawa europejskiego na tle traktatów Rady Europy*, „Studia Prawnicze” 1997, nr 1, s. 11.

³ D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak: *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, wyd. Council of Europe Publishing, Strasbourg 1996, s. 20.

W odniesieniu do dzieci zob. np. Decyzja w sprawie 30 maja 1955 r., skarga nr 113/55, Yearbook 1/165; Decyzja w sprawie Nsona v. Holandia, 6 lipca 1994 r., skarga nr 23366/94, raport Komisji z 2 marca 1995 r.; raport S.P., D.P. i A.T. v. Wielka Brytania, 11 kwietnia 1997 r., skarga nr 23715/94, DR 89-A/31; Decyzja w sprawie Kashcheev v. Francja, 17 września 1997 r., skarga nr 33960/96, niepubl.

⁴ Orzeczenie Lithgow i inni v. Wielka Brytania, 8 lipca 1986, A.102, 116.

⁵ Por. A. Drzemczewski: *The position of aliens in relation to the European Convention on Human Rights, Human Rights Files N.8*, wyd. Council of Europe, Strasbourg, 1993, s. 13–15.

⁶ G. Cohen-Jonathan: *Aspects européens des droits fondamentaux*, Paris 1996, Montchrestien s. 92.

⁷ Uprawnione cele dopuszczające ingerencję różnił się w zależności od prawa wchodzącego w grę.

⁸ D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak: op. cit., s. 357.

⁹ Zob. Decyzja w sprawie Becker v. Dania, 3 października 1975 r., skarga nr 7011/75, DR 4/215, s. 235.

¹⁰ Np. Decyzja w sprawie Paramanathan v. Niemcy, 1 grudnia 1986 r., skarga nr 12068/86, DR 51/237.

¹¹ Np. orzeczenie Raimondo v. Włochy, A.281-A, 39-40; Decyzja w sprawie Schmidt v. Austria, 9 lipca 1985 r., skarga nr 10670/83, DR 44/195.

¹² Decyzja X. v. Austria, 5 sierpnia 1960 r., skarga nr 753/60, Collection 41/1960.

¹³ Np. orzeczenie Vilvarajah i inni v. Wielka Brytania, 30 października 1991 r., A.215, § 102.

¹⁴ Np. orzeczenie Vilvarajah i inni v. Wielka Brytania, A.215, zob. również: D.J. Harris, M. O'Boyle i C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Butterworths, 1995, s. 73.

¹⁵ Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie 28 lipca 1951 r. oraz Protokół dotyczący uchodźców z 31 stycznia 1967 r., Dz.U. z 1991 Nr 119, poz. 515 i 517.

¹⁶ F. Sudre: *Konwencja Europejska o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, wyd. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1993, s. 67–68.

¹⁷ Orzeczenie Soering v. Wielka Brytania, 7 lipca 1989 r., A 161.

¹⁸ Raport, 13 września 1996 r., skarga nr 25894/94, niepubl., § 72–81 – toczy się przed Trybunałem.

¹⁹ Decyzja w sprawie Aylor-Davis v. Francja, 20 stycznia 1994 r., skarga nr 22742/93, DR 76-A/164 – w której Komisja uznała, iż gwarancje otrzymane przez władze francuskie z USA uchylały niebezpieczeństwo skazania skarżącej na śmierć; Venezia v. Włochy, 21 października 1996 r., skarga nr 29966/96, DR 87-A/140 – skreślenie z listy w związku z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego uniemożliwiającym ekstradycje do USA. Zob. również: Decyzja w sprawie Wa v. Portugalia, 27 listopada 1995 r., skarga nr 25410/94, niepubl., Leung v. Portugalia, 27 listopada 1995 r., skarga nr 24464/94, niepubl.; Meng v. Portugalia, 27 listopada 1995 r., skarga nr 25862/94, niepubl. – ekstradycja do Chin; skreślenie spraw z listy; Kareem v. Szwecja, 25 października 1996 r., skarga nr 32025/96, DR 87-A/173 – dot. wydalenia do Iraku.

²⁰ Zob. również np. Decyzja w sprawie Aylor-Davis v. Francja.

²¹ Zob. m.in. orzeczenie Cruz Varas i inni v. Szwecja, 20 marca 1991 r., A.201, 83; orzeczenie Nsona v. Holandia, 28 listopada 1996 r., RJD 1996, 92.

²² Orzeczenie Cruz Varas i inni v. Szwecja, 20 marca 1991 r., A.201, § 69–70; Vijanathan i Pusparajah v. Francja, 27 sierpnia 1992 r., A.241-B, 89; Decyzja w sprawie Kirkwood v. Wielka Brytania, 12 marca 1984 r., skarga nr 10479/83, DR 37/183; zob. również: Burns v. Wielka Brytania, 28 listopada 1995 r., skarga nr 23413/94, niepubl.; *mutatis mutandis*: orzeczenie Vilvarajah i inni v. Wielka Brytania, 30 października 1991 r., A.215, 103.

²³ *Mutatis mutandis*: orzeczenie Cruz Varas i inni v. Szwecja, § 76; Decyzja w sprawie Kozlov v. Finlandia, 28 maja 1991 r., skarga nr 16832/90, DR 69/321.

²⁴ Raport Komisji z 27 czerwca 1995 r., skarga nr 22414/93, RJD 1996, § 102; zob. również: orzeczenie, 15 listopada 1996 r.

²⁵ Orzeczenie z 29 kwietnia 1997 r., RJD 1997.

²⁶ Orzeczenie z 17 grudnia 1996 r., RJD 1996.

²⁷ *Mutatis mutandis*: raport Cruz Varas i inni v. Szwecja, 7 czerwca 1990 r., A.201, § 90.

²⁸ Orzeczenie Cruz Varas i inni v. Szwecja, 20 marca 1991 r., A.201, 83–84; zob. również np. Decyzja

w sprawie Velita Flores v. Szwecja, 14 września 1995 r., skarga nr 28392/95, niepubl.; Bhuyan v. Szwecja, 14 września 1995 r., skarga nr 26516/95, nie publ.; Lwanga i Sempungo v. Szwecja, 14 września 1995 r., skarga nr 27249/95, DR 83-A/91. A.G. i inni v. Szwecja, 26 października 1995 r., skarga nr 27776/95, DR 83-A/101 – dot. domniemanego ryzyka samobójstwa w razie wydalenia.

²⁹ Decyzja w sprawie z 26 czerwca 1996 r., skarga nr 30240/96.

³⁰ Orzeczenie D. v. Wielka Brytania, 2 maja 1997 r., RJD 1997.

³¹ Decyzja w sprawie Kashcheev v. Francja, 17 września 1997 r., skarga nr 33960/96, niepubl.

³² Decyzja w sprawie Giama v. Belgia.

³³ Tamże: § 113.

³⁴ Orzeczenie z 26 czerwca 1992 r., A.240, § 110.

³⁵ Raport Zamir v. Wielka Brytania, 11 października 1983 r., skarga nr 9174/80, DR 40/42.

³⁶ Decyzja Caprino v. Wielka Brytania, 5 maja 1982 r., skarga nr 9403/81, DR 28/235.

³⁷ Raport Caprino v. Wielka Brytania, 17 lipca 1980 r., § 65, DR 22/5, na s. 22; raport Ali v. Szwajcaria, 26 lutego 1997 r., skarga nr 24881/94, niepubl. – toczy się przed Trybunałem.

³⁸ Decyzja Farmakopoulos v. Belgia, 8 lutego 1990 r., skarga nr 11683/85, DR 64/52; Decyzja w sprawie Kareem v. Szwecja, 25 października 1996 r., skarga nr 32025/96, DR 87-A/173.

³⁹ Raport Ali v. Szwajcaria, 26 lutego 1997 r., skarga nr 24881/94, niepubl. – toczy się przed Trybunałem.

⁴⁰ Decyzja w sprawie X. v. Szwajcaria, 9 grudnia 1980 r., skarga nr 9012/80, DR 24/205.

⁴¹ Decyzja w sprawie X. v. Niemcy, marzec 1983, skarga nr 9706/82, EHRR 5/512.

⁴² Wyżej wspomniany raport Zamir v. Wielka Brytania, w Krym uznano, że okres 7 tygodni postępowania odwoławczego od postanowienia o zastosowaniu aresztu w celu wydalenia za zbyt długi, niezależnie od trudności, jakie miały władze z zapewnieniem odwołującemu się cudzoziemcowi pomocy adwokackiej.

⁴³ Zob.: orzeczenia De Wilde, Ooms i Versyp v. Belgia, 18 listopada 1970 r., A.12; Sanchez-Reisse v. Szwajcaria, 21 października 1986 r., A.107.

⁴⁴ Decyzja w sprawie G.S. i M. v. Austria, 12 października 1983 r., skarga nr 9614/81, DR 34/119.

⁴⁵ Zob. raport Zamir v. Wielka Brytania.

⁴⁶ Zob.: A. Drzemczewski, *The Position of Aliens in Relation to the European Convention on Human Rights: A General Survey*, (w:) *Proceedings of the Colloquy on „Human Rights of Aliens in Europe”*, Funchal-Madeira, M. Nijhoff 1985, s. 388–389.

⁴⁷ Decyzja w sprawie z 5 grudnia 1996 r. skarga nr 31113/96, DR 87-A/151; zob. również: Decyzja w sprawie Iruretagoyena v. Francja, 12 stycznia 1998 r., skarga nr 32829/96, niepubl. – w tej sprawie przewodniczący Komisji odmówił wystąpienia na podstawie art. 36., skarga została jednak zakomunikowana rządowi.

⁴⁸ Zob. zdanie odrębne sędziego Martensa w sprawie Beldjoudi v. Belgia, 26 marca 1992 r., A.234, § 3, s. 37.

⁴⁹ Decyzja w sprawie Miah v. Wielka Brytania, 22 maja 1997 r., skarga nr 31762/96, niepubl.

⁵⁰ Orzeczenie Nasri v. Francja, 13 lipca 1995 r., A.320-B, zob.: M. A. Nowicki: *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1995*, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy, Biuletyn 1996, s. 76–77.

⁵¹ Zob. np. *Decyzja w sprawie X., Y. i Z. v. Wielka Brytania*, 6 lipca 1982 r., skarga nr 9285/81, DR 29/205; Choudry v. Wielka Brytania, 13 maja 1996 r., skarga nr 27949/95, niepubl.

⁵² Np. raport Komisji w sprawie Bouchelkia v. Francja, 6 września 1995 r., skarga nr 23078/93, RJD 1997, § 52, zob. również orzeczenie z 29 stycznia 1997 r.

⁵³ Orzeczenie Moustaquim v. Francja, 18 lutego 1991 r., A.193; zob.: M.A. Nowicki: *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1991–1993*, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy, Warszawa, Biuletyn: Wydanie specjalne 1994, nr 2, s. 93–94.

⁵⁴ Np. orzeczenia: Moustaquim v. Belgia; Beldjoudi v. Francja, 26 marca 1992 r.; Lamguindaz v. Wielka Brytania, 28 czerwca 1993 r., A.258-C; Nasri v. Francja; Boughanemi v. Francja, 24 kwietnia 1996 r., RJD 1996, § 35; C. v. Belgia, 7 sierpnia 1996 r., RJD 1996, § 25; Bouchelkia v. Francja; Boujlifa v. Francja, 21 października 1997 r., RJD 1997.

⁵⁵ Sprawa Moustaquim, zob. zdanie odrębne członka Komisji J.-C. Soyera, poparte przez Sperdutiego i Busuttilla, raport Komisji z 12 października 1989 r., A.193, § 61; zob. również zdanie odrębne sędziów: Bindschedler – Robert i Valticosa.

⁵⁶ Zob. zdanie odrębne członka Komisji J.-C. Soyera, poparte przez Sperdutiego, Guzubyuka i Weitzela; zob. również: zdanie odrębne sędziów: Pettiti i Valticosa do orzeczenia w tej sprawie z 26 marca 1992 r., A.234-A.

⁵⁷ Jw., zdanie odrębne sędziego Martensa, § 2.

⁵⁸ Jw., § 3; zob. również zdanie odrębne członków Komisji H.G. Schermersa, do którego przyłączyła się G.H. Thune, raport Komisji z 6 września 1990 r., A.234-A.

⁵⁹ Jw., zdanie odrębne H.G. Schermersa.

⁶⁰ Raport Fadele v. Wielka Brytania, 4 lipca 1991 r., skarga nr 13078/87, niepubl., ugoda; Decyzja w sprawie Powell i inni v. Wielka Brytania, 16 stycznia 1996 r., skarga nr 25297/94, niepubl.

⁶¹ Decyzja w sprawie z 23 października 1995 r., skargi nr 23938/94 i 24865/94, niepubl.; zob. również Decyzja w sprawie Tella v. Wielka Brytania, 23 maja 1997 r., skarga nr 31612/96, niepubl.

⁶² Decyzja w sprawie X. i Y. v. Niemcy, 19 maja 1977 r., skarga nr 7816/77, DR 9/219; Decyzja w sprawie X. v. Wielka Brytania, 6 marca 1992 r., skarga nr 9088/80, DR 28/160; Decyzja w sprawie X., Y. i Z. v. Wielka Brytania, 8 lipca 1982 r., skarga nr 9285/81, DR 29/205; Decyzja w sprawie Aboikonie i Read v. Holandia, 12 stycznia 1998 r., skarga nr 26336/95, niepubl.

⁶³ Orzeczenie Abdulaziz, Cabales i Balkandali v. Wielka Brytania, 28 maja 1985 r., A.94.

⁶⁴ Ibidem, § 82–83; zob. również: raport Komisji w sprawie Dalia v. Francja z 24 października 1996 r., skarga nr 26102/95, § 561; Decyzja w sprawie Pintado v. Francja, 10 września 1997 r., skarga nr 33040/96, niepubl.

⁶⁵ Orzeczenie z 19 lutego 1996 r., RJD 1996.

⁶⁶ Orzeczenie z 28 listopada 1996 r., RJD 1996.

⁶⁷ Orzeczenie z 25 czerwca 1996 r., RJD 1996.

⁶⁸ § 42–49; zob. również: Decyzja w sprawie X. v. Austria, 5 kwietnia 1993 r., skarga nr 19066/91, DR 74/179.

⁶⁹ Decyzja w sprawie Voulofvitch i Oulianova v. Szwecja, 13 stycznia 1993 r., skarga nr 19373/92, DR 74/209; Decyzja w sprawie Chammas v. Szwajcaria, 30 maja 1997 r., skarga nr 35438/97, niepubl.

⁷⁰ Explanatory Memorandum in the Seventh Protocol CE Doc. H (83)3, s. 7.

⁷¹ Sprawa Leander v. Szwecja z 26 marca 1987 r., A.116, § 77.

⁷² Zob. orzeczenie James i inni v. Wielka Brytania, 21 lutego 1986 r., A.98, § 85.